

TÜRKİYE’NİN YENİDEN ASYA AÇILIMININ TÜRK DIŞ TİCARETİNE YÖNELİK FIRSATLAR VE RİSKLER BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ*

 Şule DEVECİ^a

 İlhan GÜLLÜ^b

Özet

Seksenli yıllardan bu yana hız kazanan küreselleşme sürecinin ülkelere, siyasi, iktisadi ve kültürel hedeflerini gerçekleştirme yolunda büyük fırsatlar sunduğu açıktır. Ülkeler siyasi iktisadi veya güvenlik amaçlı entegrasyonlara dâhil olmakta veya çeşitli açılımlar gerçekleştirerek manevra alanlarını genişletmek istemektedirler. ‘Yeniden Asya Açılımı’ bu çerçevede Türkiye’ye tarihi ve kültürel bağlarını güçlendirmenin yanında, önemli aktörlerin bulunduğu geniş bir nüfuz alanında birtakım riskler ve fırsatlar sunmaktadır. Özelde Şanghay İşbirliği Örgütü üyeleri, genelde ise art bölgelerindeki güçler dikkate alındığında etnik, dini, siyasi, iktisadi çeşitlilikten oluşan geniş bir yelpaze söz konusu olmaktadır. Bu durum, Türkiye’nin bölgedeki menfaatleri açısından risk teşkil edebileceği gibi uygun stratejiler geliştirilmesi halinde avantajlar da sunabilecek niteliktedir. Burada ‘Yeniden Asya Açılımı’ Şanghay İşbirliği Örgütü ülkeleriyle olan ticari ilişkiler özelinde Türkiye-Asya bölgesi geneline taşınacak; yapılabirliği tartışılacaktır

Anahtar Kelimeler: Asya açılımı, Dış ticaret, Dış ilişkiler, Şanghay İşbirliği Örgütü, Türkiye

EVALUATION OF TURKEY'S ASIA ANEW INITIATIVE IN CONTEXT OF OPPORTUNITIES AND RISKS TO TURKISH FOREIGN TRADE

Abstract

It is clear that the globalization process, which has accelerated since the eighties, offers great opportunities for countries to realize their political, economic and cultural goals. Countries are involved in political, economic or security integrations and they want to expand their maneuvering areas by making various initiatives. In this context, the 'Asian Re-opening' presents a number of risks and opportunities in a wide sphere of influence with key actors, as well as strengthening its historical and cultural ties. When Members of the Shanghai Cooperation Organization in particular and in the hinterlands in general are taken into consideration, there is a wide spectrum of ethnic, religious, political and economic diversity. This situation may pose a risk for Turkey's interests in the region and may also offer advantages if appropriate strategies are developed. Here,

* Bu makale Şule Deveci yazarlığındaki “Orta Asya’da Sovyetler Birliği Sonrası Kurulan Bölgesel Örgütler: Şangay İşbirliği Örgütü Örneği” adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

^a Yük. Lis. Öğr. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, sule__deveci@hotmail.com

^b Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, igullu@nevsehir.edu.tr

Makale Geliş Tarihi: 27.06.2021, Makale Kabul Tarihi: 04.08.2021

in particular of trade relations with Shanghai Cooperation Organization countries the 'Asian Re-opening' will be carried to the Turkey-Asia region; feasibility will be discussed.

Keywords; Asia initiative, Foreign relations, Shanghai trade, Shanghai Cooperation Organization, Turkey

Giriş

Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarıyla kenetlenen, çatısı altında geniş kitlelerin ait oldukları çeşitli dinlerin, kültürlerin ve milliyetlerin barındığı medeniyetler beşiğidir. Günümüzde elli civarındaki ülkenin bulunduğu Asya, dünyadaki kara parçalarının yüzde 30'unu, 4,4 milyar kişiyle dünya nüfusunun yüzde 60'ını oluşturmaktadır. Katar, Türkiye, Hindistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan, Güney Kore, İsrail, Japonya, Çin ve Rusya olmak üzere G20 ülkelerinin yarısı Asya bölgesinde olup bunlardan Çin, Rusya ve Japonya ilk beş ülke arasındadır. Kıta ülkelerinden Çin ve Rusya, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi üyesi olup Hindistan, Pakistan ve İsrail de dahil olmak üzere nükleer silah sahibi ülkelerdir. Soğuk savaş sonrası oluşan dünya düzeninde Çin ile birlikte, Rusya ve Hindistan da dikkate alındığında tek kutuplu dünyanın dengelenmesi yolunun Asya'da oluştuğu görülmektedir. Yirmi birinci yüzyılın ilk çeyreğinde ticaretin ve siyasetin yoğunlaştığı Asya, küresel ölçekteki iktisadi, siyasi ve güvenlikçi analizlerin odağında yer almaktadır.

Kendisi, Türk dünyasının en batısında, kültürünün kaynakları ise en doğusunda olan Türkiye açısından Asya, seksen milyon soydaşının yaşadığı bir anavatan olmanın ötesinde kendisini geleceğe taşıyacak bir manevra alanıdır. Özellikle Soğuk Savaş sonrası şekillenen dünyada Türkiye için de Asya'da birtakım fırsatlar olasıdır.

Siyasi, iktisadi ve kültürel gelişmeler bakımından dünyanın ağırlık merkezi haline gelen Asya bölgesi, Türkiye'nin milli menfaatleri açısından hedeflerini ve stratejilerini güncellemesi gereken bir dünyadır. Asya'nın, menfaatlerin bir çatışma alanı olmaktan ziyade iş birliğinin paydaşlığında aktörlerin buluşma noktası olması olasıdır. Bu açıdan bakıldığında Türkiye, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Orta Asya Türk Cumhuriyetleriyle başlattığı dayanışma ve iş birliği siyasetini, küreselleşme sürecinde bölgedeki diğer aktörlerle devam ettirmelidir. Yeniden Asya açılımı, Türkiye'nin ulusal menfaatlerine ulaşmak amacıyla geliştirdiği stratejilerin Asya bölgesinde güncellenmiş örneği olarak düşünülebilir.

A. RİSKLER VE FIRSATLAR BAĞLAMINDA ASYA'YA GENEL BAKIŞ

Asya bölgesinin genel olarak çerçevesini çizmek hem bölgedeki riskleri ve fırsatları tespit edebilmek hem de Türkiye'nin bölgeye yaklaşımını doğru değerlendirebilmek açısından önem arz etmektedir.

B. ASYA'YI TANIMLAMADA PRATİK YAKLAŞIM

Asya, kıtaların en geniş (%30) ve en kalabalık nüfuslu (%60) olanıdır. Deniz kıyıları kuzeyde Kuzey Buz Denizi, doğuda Büyük Okyanus ve güneyde Hint Okyanusu olmak üzere oldukça geniş bir alanla çevrelenmektedir. Buna karşılık Batı ve Güneybatı yönü o kadar geniş olmayıp, Ural Dağlarıyla

Avrupa'dan, Süveyş Kanalı'yla da Afrika'dan ayrılmaktadır. Endonezya adaları haricinde bütünüyle Ekvator'un kuzeyinde bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle, çerçevesini çizdiğimiz bu coğrafya Batı Asya (Yakın ve Ortadoğu), Doğu Asya (Uzak Doğu), Orta Asya, Güneydoğu Asya, Güney Asya bölgelerinin bütününe oluşturmaktadır.¹ Asya en geniş ve kabul gören bir yaklaşımla Rusya Federasyonu'nu, Orta Asya'yı, Ortadoğu'yu, aşağı bölgesiyle birlikte Hindistan'ı ve Uzakdoğu'yu içine alan kıtadır (Faure, 2001).

Bunlara ilaveten Asya ülkeleri, savunma kaygıları, iktisadi kalkınma hedefleri, küresel ölçekte entegrasyon beklentileri gibi nedenlerle kendi aralarında olduğu gibi yakın ve uzak bölge ülkeleriyle iş birliği anlaşmaları yapmaktadırlar. Söz konusu örgütlenmeler bir bakıma sömürgeci, emperyalist, liberal, sosyalist, milliyetçi v.s, düşüncelere dayalı tanımlamaların tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan Çin, Rusya, Japonya ve Amerika gibi bölgesel aktörlerin menfaat ve kaygıları ölçüsünde de ideolojik, iktisadi veya kültürel nitelikli bir tanımlama yapmak mümkündür.

Aşağıdaki tabloda Asya'yı tanımlamak üzere *Encyclopaedia Universalis* içinde yer alan ve eserlerin kaynakçalarında ve basında geçen ifadeler listelenmiştir. Tablodaki terimlerden de anlaşılacağı üzere Asya kıtasının çerçevesi, coğrafi verilerden hareketle olabileceği gibi tarihi, kültürel, psikolojik ve edebi Saiklerle de çizilebilmektedir. Örneğin kurumlar ve örgütler açısından tanımlama yapıldığında;

Yukarıdaki ifadelerden anlaşıldığı üzere, Türkiye'nin de Asya'yı kültürel, iktisadi ve coğrafi tanımlaması bölgesel ve küresel hedeflerini gerçekleştirmesine hizmet edecektir. En geniş anlamda yapılan Asya tanımı Türkiye açısından açılım yapması durumunda risklerin baş edilemeyecek, fırsatların da hepsine erişilemeyecek kadar çok olmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla Asya bölgesinde Türkiye'ye yönelik riskler ve fırsatların doğru analiz edilebilmesi söz konusu alanın değişik yönlerden daraltılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu çalışmada Asya'nın Şanghay İşbirliği Örgütü üyelerinden oluşan kısmı, Türk dış ticaretine yönelik fırsatlar ve riskler bağlamında hedef alan olarak belirlenmiştir. Planlanan Asya açılımı için analiz edilen bölge ŞİÖ alanıyla sınırlandırılmıştır. Mevcut yakın ticari ilişkilerimizin bulunduğu örgütün iki omurgası Çin ve Rusya, Orta Asya ülkeleri ve Güney Asya ülkeleri olan Hindistan ve Pakistan gibi örgütün 8 üyesi ile ticari ve siyasi ilişkilerimiz gözler önüne serilmiştir.

¹ <https://www.larousse.fr/encyclopedie/autre-region/Asie/106404>.

Tablo 1. Asya Tanımlamalarından Örnekler

Asie	Asia
Asie antérieure	
Asie centrale	Central Asia
Asie de l'Est (Est asiatique)	East Asia
Asie extrême-orientale	Far East Asia
Asie du Nord-Est	Northeast Asia (EU), North-East Asia
Asie du Nord-Est continentale	(GB), Northeastern Asia
Asie du Nord-Est maritime	Mainland Northeast Asia
Asie des moussons	Monsoon Asia
Asie orientale	East Asia
Asie de l'Ouest (Asie occidentale, l'Ouest de l'Asie)	West Asia
Asie Pacifique (Asie du Pacifique, Asie Pacifique)	Asia Pacific (Pacific Asia)
Asie méridionale	Southern Asia
Asie moyenne	Middle East
Asie septentrionale	Northern Asia
Asie sinisée	
Asie du Sud	South Asia
Asie du Sud-Ouest (Asie du Sud occidentale)	Southwest Asia
Asie du Sud-Est (Sud-Est asiatique)	Southeast Asia (EU), South-East Asia
Asie du Sud-Est continentale	(GB), Southeastern Asia
Asie du Sud-Est maritime	Mainland Southeast Asia
Continent euro-asiatique (eurasiatique)	Eurasian Continent
Façade asiatique du Pacifique	
Eurasie	Eurasia
NPI (Nouveaux pays industrialisés) d'Asie	Asian NICs (ANICs)
ANSEA (Association des nations du Sud-Est asiatique)	ASEAN (Association of Southeast Asian Nations)
Sommet Europe-Asie	ASEM (Asia-Europe Meeting)
CEAP (Coopération économique de l'Asie-Pacifique)	APEC (Asia Pacific Economic Cooperation)
Comité économique de l'Asie de l'Est	East Asia Economic Caucus

Kaynak: Faure, 2001.

C. KÜRESELLEŞME VE AÇILIM

Küreselleşme sürecinin ivme kazanmasıyla birlikte açılım süreçleri, daha geniş alanlardaki fırsatlara ulaşma, ulusal hedeflerin önündeki riskleri azaltmak yönünde önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Günümüzde Çin'in başta Afrika olmak üzere dünyanın çeşitli bölgelerindeki varlığı bu aracın ne denli kullanılabildiğinin önemli bir göstergesidir. Türkiye de Sovyetler Birliği'nin yıkılması sonrasında Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin ortaya çıkmasıyla yumuşak güç unsurlarını ilk olarak bu coğrafyada kullanmaya başlamış, iki binli yıllardan itibaren de sistemleştirmiştir.

Türkiye'nin soğuk savaş sonrası geliştirdiği yeni bakış açısı çerçevesinde Afrika ve Asya Türkiye'ye uzak ve sorunlu bölgeler değil, siyasi ve ekonomik alanlarda ilişki kurulması, geliştirilmesi ve gerektiğinde ortak hareket edilmesi gereken muhtemel ortaklar olarak değerlendirilerek sergilenmektedir (Özkan, 2011). 2000'li yıllara gelindiğinde Afrikan-Sahra ve Latin Amerika açılımları gerçekleştirilmiş muhtemel ortaklıklar kurulmuş ardından Asya açılımı planlanmıştır.

1. Türkiye'nin Asya Açılımı

Uzak kavramının anlamını yitirdiği küreselleşme sürecinde Türkiye Cumhuriyeti dış politikadaki manevra alanını yeni hedefleri doğrultusunda açılımlar yapmak suretiyle dünyanın çeşitli bölgelerine taşımıştır. Sahra altı Afrika, Latin Amerika, Asya, Pasifik ve en son ilan edilen Asya açılımı, Türkiye'nin yenedünya düzeninde kendisini konumlandırma girişimlerindedir.

Gerçekte, Türk dış politikasında bölgesel nitelikli açılımların, İsmail Cem dönemi projelerine dayandığı söylenebilir. Afrika, Latin Amerika ve Asya-Pasifik açılımları planları bu dönem öngörülmüş ve tasarlanmış olup daha sonraki hükümetler tarafından da hayata geçirilmiştir. Ancak söz konusu projelerin uygulanma süreci başarılı şekilde sürdürülemediği. Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine yönelik olarak gerçekleştirilmek istenen açılım planını da o dönem itibarıyla başarılı şekilde tamamlanamayan projelerdendir (Akıllı, 2016).² Bununla birlikte İsmail Cem dönemi açılım süreçleri daha sonraki hükümetler tarafından ve günümüzdeki hükümetçe hem Avrupalı hem Asyalı olma anlayışıyla devam ettirilmiştir.

Söz konusu açılımlardan Asya'ya yönelik olanı temelinde, Türkiye'nin 2013 yılında diyalog ortağı olarak katıldığı Şangay İş Örgütü'ne (ŞİÖ) dayandırılmaktadır.³ Küresel ekonomide ve siyasette etkin aktör olmanın yolunun Asya ülkeleriyle iş birliği yapmaktan geçtiği düşüncesi Türkiye'yi, Asya açılımını gerçekleştirmeye itmiştir. Bölgenin önemli aktörleri konumundaki ülkelerin Şanghay İşbirliği Örgütü bünyesinde bir araya gelmiş olmalarının ve bu ülkelerle kurulacak işbirliğinin Türkiye'ye sunacağı potansiyel gücün de diğer bir motivasyon unsuru olduğu söylenebilir. Bu şekilde, Brezesinkî'nin (Brezensinkî, 1998) konu ettiği satranç tahtası oyununda Asya'nın kazananı olmak için rekabet halinde olan uluslararası toplumun arasına Türkiye Cumhuriyeti de katılma kararlılığı sergilemiştir.

² Zira İsmail Cem dış diplomasi anlayışı Doğu-Batı diye bir ayırım olmadığını Türkiye dış politikasında tarihsel açıdan hem doğuya hem batıya ait olma avantajı olduğu şeklindedir (Tuğtan, 2016).

³ Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan 2018 yılı BM 74. Genel Kurulu toplantısında Suriye göçmen ve İç Savaş sorunu üzerine yaptığı konuşmasında uzun süredir BM Güvenlik Konseyi 5 daimî üyesinin BM'yi etkisiz hale getirdiğinin kabul edilemez olduğunu düşünürken "Dünya 5'ten büyüktür" çıkışı yapmış, yıllarca yönünü çevirdiği Avrupa ve Amerika ortaklığına karşı sergilediği insani dış politika anlayışında yalnız bırakıldığını ifade etmiştir. Yapılan bu çıkışın ardından ülke siyasi, akademik, sosyal gündemi Asya Güvenlik Konseyi sayılan ŞİÖ'ne çevrilerek halkın ve siyasilerin Avrupa eşliğinde beklemekten, siyasi yardım ummaktan sıkılmasına bir alternatif olarak sunulmuştur. Ardından 2019 yılı itibarı ile mevcut Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu 11. Büyük Elçiler Konferansında "Dünya'nın ağırlık merkezi haline gelen Asya kıtası ile ilişkileri planlı ve odaklı şekilde geliştirmek, ülkemizin diplomasi alanında düşünce merkezlerinden birisi getirmek amacıyla" (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2019b) Yeni Asya Açılımını deklare etmiştir.

Öte yandan, Dikkat edilmesi gereken ayrıntı yeniden Asya açılımının AB'ye yüz çevirme olarak değerlendirmek yanılıdır. Türkiye özel konumu dolayısıyla Avrupa ve Asya arasında köprü konumunda yani bir Avrupa kadar Avrupalı olmak, Asya kadar Asyalı olmak, natürel ve realist bir bakış açısı olacaktır. Çavuşoğlu "Bu iki sacayağında (Avrupa, Asya) yükselmemizin, bizi biz yapan değerler" olduğunu vurgulamaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2019a). Bu bağlamda ŞİÖ'nün veya ardından gelen Asya açılımının AB'ye veya Avrupa'ya karşı bir alternatif olmadığı anlaşılabilir. Asya açılımı, mevcut dış ticaretinin yarından fazlası Avrupa'yla olan Türkiye için pazar payını küresel ölçekte, gelişen ve büyüyen Asya ile artırma stratejisinin bir parçasıdır. Ülkeler arasında ticari ilişkilerin geliştirilmesi, eğitim alanında iş birliğinin sağlanması, savunma sanayi alanında ticaret ve üretim projelerini gerçekleştirilmesi, ekonomide olduğu kadar diplomaside dijital ortamın kurulması söz konusu stratejinin temel hedefleridir.

1.1. Asya'ya Genel Bakış

Geniş ölçekli bir Asya tablosu çizildiğinde birisi dünyanın en geniş yüz ölçümlü (Rusya), diğer ikisi ise en yoğun nüfuslu iki ülkesi (Çin ve Hindistan), tablonun önemli figürleri olarak belirmektedir. Çin, GSYİH büyüklüğü bakımından kürenin ikinci büyük ekonomisi olup dünyanın organize sanayi bölgesi konumundadır. Asya'da üyelik ilişkileri kurduğu birçok iş birliği örgütü bulunurken, BM kurulunun beş daimî üyesinden birisidir. Rusya, Brezilya, Hindistan gibi küresel aktörlerle birlikte, ABD hegemonyasına karşı denge unsuru diğer kutbu oluşturabilecek güce sahiptir.

Türkiye ile kurduğu siyasi ve ticari ilişkiler anlamında 2010 yılı itibarıyla ilerleme kaydedilmiş karşılıklı diplomatik zirve sonucunda gelişmeler sağlanarak stratejik iş birliği düzeyine yükseltilmiştir. Türkiye'nin Asya-Pasifik bölgesindeki en önemli siyasi ortağı olan Çin ile ortak yol ve İpek yolu projeleri gerçekleştirilmiş bulunmaktadır (Anadolu Ajansı, 2018).

Rusya uluslararası siyasette Soğuk Savaş sonrası kaybettiği etkinliğini, son yıllardaki askeri ve iktisadi atılımları, genişlemeci politikaları, dünyanın Batı güdümündeki çatışma alanlarına müdahaleleri yoluyla tekrar kurmuştur. Türkiye Rusya dış ticaret hacminin önemli bir kısmı enerji ve savunma sanayi sektörleri oluşturmaktadır. Özellikle son yıllarda gelişen devlet zirveleri (Suriye konulu), Ortak Stratejik Planlama Grubu toplantıları, imzalanan enerji koridoru anlaşmaları (Mavi Akım, Türk Akımı), Türkiye'de tesis edilen nükleer enerji santral yapım ortaklığı, güvenlik ve askeri teknoloji ortaklıkları gibi diyalog mekanizmaları kurulmuştur. Türkiye-Rusya ilişkilerinin bölgesel ve küresel barış ve istikrarın tesisi bakımından özel ve kritik bir önemi bulunmaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2020).

Hindistan gelişmekte olan ekonomisi ve kalabalık nüfusuyla bulunduğu coğrafya avantajı ve komşularıyla (Çin-Pakistan) dikkat çeken bir güney Asya ülkesidir. Yazılım ve teknolojiye başarıyla yüksek büyüme rakamlarına ulaşan Hindistan, ekonomik büyüme ve nüfus artışı bakımından Çin'e rakip konumundadır. Pakistan ile sınır sorunları, bölgesel güvenlik ve istikrar açısından riskler oluşturmaktadır. Hindistan Türkiye'nin, "ihracat ana planı" çerçevesinde ilan edilen 17 hedef ülkelerden birisidir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2020). Mevcut ticari ilişkileri çerçevesinde Türkiye'nin Asya ülkeleri içinde en çok ithalat yaptığı ikinci ülkedir. Ancak Hindistan ve Pakistan arasında süregelen Keşmir bölgesi krizi, Türkiye'nin bölgesel ilişkilerini olumsuz yönde etkilemektedir.

Pakistan İslami Cumhuriyeti, batıda Afganistan ve İran'a komşu, ekonomisi tarıma dayalı az gelişmiş bir ülkedir. ŞİÖ üyeliğine 2017'de kabul edilmiştir. Türkiye ve Pakistan arasındaki kültürel bağ, her iki devletin halklarını yakınlaştırmış 2009 yılında "Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi" seviyesine yükseltilecek mekanizmayla kurumsal bir kimliğe bürünmüştür (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2020). Uluslararası platformda her iki ülke birbirini destekleyici politikalar izlemektedir.

1.2. Orta Asya Özelinde Asya'ya Bakış

Orta Asya, tarihi 'Türkistan' diye tarif edilen geniş coğrafya içinde yer alan, günümüzde Batı Türkistan olarak ifade edebileceğimiz coğrafyadır.⁴ Orta Asya kavramı Türk Cumhuriyetleri'ni kapsayan ancak çoğu zaman Afganistan ve Moğolistan'ın da dâhil edildiği alanı tarif etmektedir. Bununla birlikte en kısa şekliyle tarif edildiğinde; ŞİÖ üye devletleri içerisinde bulunan 4 Türk devleti Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan (üye değil) ve Pers kökenli Tacikistan topraklarını temsil etmektedir.

Kazakistan ve Özbekistan Orta Asya'nın önde gelen ve rakip iki ülkesidir. Her ikisi de hammadde ve enerji kaynakları bakımından oldukça zengindir. Ayrıca her iki devlet izledikleri çok yönlü ve pragmatik dış politikaları sayesinde ülke çıkarlarını üst düzeyde gözetmektedirler.

Bağımsızlığından bu yana otuz yıl boyunca Nursultan Nazarbayev yönetiminde kalkınma sürecinde önemli merhaleler kaydetmiş olan Kazakistan, Bölgenin sahibi olduğu zengin petrol doğalgaz ve uranyum rezervlerinin yanında nükleer endüstrisi, geniş yüzölçümüne sahip ülke toprakları nedeniyle ilgi odağıdır. Türkiye-Kazakistan diplomatik ilişkilerinde "Türk Keneşi"⁵ 2009 ortaklığı ve 2012 "Stratejik Ortaklık Anlaşması" gibi değerli birliktelik çalışmaları ve ikili anlaşmaların sürdürüldüğü diplomatik yakınlıklar görülmektedir.⁶ Ayrıca akademik anlamda 2012 yılında Türk Keneşi himayesinde Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye arasındaki anlaşmayla resmen kurulmuş olan Uluslararası Türk Akademisi, 2014 yılında uluslararası teşkilat statüsünü kazanırken, günümüzde Türk Keneşinin ilişkili kurumlarından biri olmayı sürdürmektedir (Türk Keneşi, 2021).

Orta Asya'da en yoğun nüfusa sahip Özbekistan, dünyanın en kaliteli altın rezervlerine sahip, bölgenin metal hammadde cenneti olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte, içe kapanık bir siyaset

⁴ Tarihi kaynaklarda adı 19. Yy ortalarına kadar Türkistan (Türk yurdu) olarak bilinen bölge; İran'ın Horasan bölgesinden başlayarak Kuzey Afganistan dahil Pamir ve Hindukuş-Kunlun (Karanlık) dağlarının kuzey eteklerinden Çin'in Tun-huang bölgesine kadar uzanan, oradan Mançurya'nın batısına ulaşan, Moğolistan'la birlikte Güney Sibiry'a'nın tamamını içine alan, batıda Ural dağları ile Volga ırmağının Hazar denizine ulaştığı noktaya kadar devam eden geniş bir alandır. Çoğunluğunu günümüzde Uygur ve Kazak Türkleri ile diğer Türk gruplarının oluşturduğu Çin Halk Cumhuriyeti hâkimiyetindeki bölgeye Doğu (Şarkî) Türkistan, 1924'ten sonra Sovyet hâkimiyetine giren alana Batı (Garbî) Türkistan adı verilmektedir (TDV İslam Ansiklopedisi, 2012).

⁵ Türk Keneşi (Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi) 1992 yılından itibaren yürütülen Zirve toplantıları sonucunda 3 Ekim 2009 tarihli Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Kurulmasına Dair Nahçıvan Anlaşması ile kurulmuş ve günümüzde Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkiye'nin tam üye, Macaristan'ın gözlemci üye olduğu bir uluslararası örgüttür (Türk Keneşi, 2021).

⁶ Türkiye Cumhuriyeti ile Kazakistan Cumhuriyeti Arasında Stratejik Ortaklık Anlaşması, 22 Ekim 2009 tarihinde imzalanmıştır (T.C. Resmi Gazete, 2021). Mayıs 2012'de Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi kurulmuştur (Dünya Bülteni, 2021; T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2021b).

izlemesi nedeniyle kurulan bölgesel örgütlere karşı tedirgin ve tedbirli yaklaşım sergilemektedir.⁷ Özbekistan- Türkiye ilişkileri 2016 yılı itibarı ile gelişmeye başlamış karşılıklı diplomatik görüşmeler sayesinde bağlar güçlendirilmiş ve 2017 itibarı ile "Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi" kurulması yönünde anlaşmalar imzalanmıştır ve amaç ortaya konmuş, ilgili konsey 2018'de kurulmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2021a). 2019 yılında Özbekistan Türk Konseyi'ne tam üye olarak katılmıştır.

Orta Asya'nın yüksek dağlarıyla kaplı, geniş bir aşiret yelpazesini bünyesinde barındıran Kırgızistan, bağımsızlığından buyana gerçekleştirdiği demokratik seçimlerle dikkati çekmektedir. Elektrik enerji santrali gücüne sahip olmasına karşın bölgenin az gelişmiş Türk Cumhuriyetlerindedir. Komşu olması dolayısıyla Çin ile yakın ilişkiler kurmuş, ikili anlaşmalarla bu ilişkilerini güçlendirmiştir. Kırgızistan ile Türkiye arasında imzalanmış iki adet stratejik iş birliği anlaşması bulunmaktadır. Türkiye-Kırgızistan "Ortak Stratejik" Planlama Grubu'nun çalışmaları devam etmekte olup henüz düşük kapasiteli ticaret hacmin artırılması yönünde potansiyel mevcuttur.

Tacikistan dağlık arazisi ulaşım yollarının elverişsizliği ve iç savaşı ile bilinen Orta Asya'nın en az gelişmiş ülkesi olarak bilinmektedir. Tacikistan ve Türkiye arasındaki ilişkiler 2012 yılında hız kazanmış mevcut "Ortak İşbirliği Konseyi" ve "Karma Ekonomi Komisyonu" bağlantılarıyla devam etmektedir.

1.3. Şanghay İşbirliği Örgütü Özelinde Asya'ya Bakış

Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) 1996 yılında bağımsızlığına kavuşmuş Orta Asya Cumhuriyetleri olan Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve bölgenin iki mevcut gücü Rusya Çin ortaklığında uluslararası bölgesel güvenlik örgütü olarak kurulmuş ve 2001 yılında örgüte Özbekistan'ın da katılımıyla kurumsal bir kimliğe kavuşmuştur. Örgütün amacı; komşular arasında karşılıklı güvenin tesis edilmesi, bölgesel barış ve istikrarın korunması, yasadışı örgütlere, terörizm, köktencilik ve ayrılıkçılığa karşı mücadele edilmesi, siyaset, kültür, bilim, eğitim, ticaret bağlamında iyi ilişkilerin kurulması planlanmıştır. Örgütün merkezi Çin'in Şangay kentindedir, adını aldığı kuruluşa tartışmalı üyelik süreçleri ardından Güney Asya'nın iki rakibi Pakistan ve Hindistan da katılarak üye sayısı 8'e yükselmiştir. Şangay İşbirliği Örgütü kapsadığı alan coğrafya, nüfus ve ekonomi bakımından dünya genelinde büyük bir çoğunluğu oluşturmaktadır Örgüt, tam üyelerin yanı sıra 4 gözlemci üye (Afganistan, Moğolistan, İran, Belarus) ve 6 diyalog ortağı üye (Türkiye, Azerbaycan, Sri Lanka, Ermenistan, Kamboçya, Nepal) gibi ülkeleri mevcut bulundurarak dünya nüfusunun yarısını oluşturmaktadır.

1.3.1. Çin Halk Cumhuriyeti

Genel Bilgiler

Yüzölçümü: 9,6 milyon kilometre kare

⁷ Afganistan'da süre gelen köktenci hareketler sonucu sınır komşusu olması ve Fergana vadisi sınır çekişmeleri nedeniyle Özbekistan'a sığınan İslami aşırılık hareketleri hükümetin otorite kurma kaygısıyla içe kapanmış demir devlet olarak anılmış Kerimov yönetimi değişmesinin ardından devlet politikaları değiştirilerek komşularla iyi ilişkiler kurma gibi önemli sıcak adımlar atılmıştır.

Nüfus: 1,396 milyar

Ortalama Ömür: 76 yıl

Dini İnançlar: Budizm, Taoizm, İslam, Hristiyanlık

Etnik Yapı: Başlıcaları: Han %91,6, Zhuang %1,3, Uygur %1

Ekonomik Göstergeler

Kişi Başına GSYİH: 16.117 dolar

En çok ihracat yaptığı ülkeler: ABD %17, Hong Kong %10, Japonya %6

En çok ithalat yaptığı ülkeler: Güney Kore %9, Japonya %8, Avustralya %7

En çok ithal ettiği ürünler: Ham petrol, entegre devreler, demir

En çok ihraç ettiği ürünler: Yayın ekipmanları, bilgisayarlar, entegre devreler

Türkiye ile Ekonomik İlişkileri: Türkiye'nin Çin ile olan dış ticareti son yıllarda artmış olmakla birlikte açık vermektedir. Çin'in Türkiye'den ithalatı 3,8 milyar dolar iken ihracatı 17,9 milyar doları göstermektedir (TİM, 2020). Türkiye Çin'in ithalatında %0,2'lik bir paya sahipken, Türkiye Çin'in ihracatında %0,7'lik bir orana sahiptir (TİM, 2020).

Türkiye'nin ŞİÖ ülkeleri arasında en çok ihracat yaptığı ülkelere birisi olan Çin'e en fazla madencilik ürünleri, kimyevi maddeler, fındık mamulleri, iklimlendirme sanayii ve elektrik elektronik ihraç edilmektedir. Buna karşılık Türkiye'nin Çin'den ithal ürünleri taşınabilir dizüstü bilgisayarlar, radyo/televizyon yayını için verici cihazlar, hava taşıtı, radar, telsiz-uzaktan, kumanda cihazı aksam, parçaları, gösterge tabloları-sıvı kristal, diyot tertibatlı telefon cihazları başı çekmektedir. Türkiye Çin'e hammadde ihracatı yaparken Çin Türkiye'ye teknoloji ihracatı yapmaktadır. Çin'in Türkiye'ye atmış olduğu yapıcı adım "Modern İpek yolu" projesiyle eski ipek yolu güzergâhından Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan Türkiye üzeri geçişiyle Uzakdoğu'dan batı dünyasına demir yolu döşenecek ve bu sayede ticari potansiyel artarak iki ülke arasında ticari gelişmişlik artacaktır.

1.3.2. Kırgızistan Cumhuriyeti

Genel Bilgiler

Yüzölçümü: 200 bin kilometre kare

Nüfus: 6 milyon

Ortalama Ömür: 72 yıl

Dini İnançlar: Müslümanlık %90, Hristiyanlık %7, Diğer %3

Etnik Yapı: Kırgız %73,5, Özbek %14,7, Rus %5,5

Ekonomik Göstergeler

Kişi Başına GSYİH: 5.253 dolar

En çok ihracat yaptığı ülkeler: Birleşik Krallık %56, Kazakistan %13, Rusya %13

En çok ithalat yaptığı ülkeler: Çin %53, Rusya %17, Kazakistan %7, Türkiye %5

En çok ithal ettiği ürünler: Altın, değerli metaller, çeşitli fasulye, rafine edilmiş petrol

En çok ihraç ettiği ürünler: Rafine edilmiş petrol, ayakkabı, giyim ve konfeksiyon

Türkiye ile Ekonomik İlişkileri: Kırgızistan yaptığı dış ticareti ile Türkiye'nin ilk 5 içerisinde bulunduğu gözlemlenmektedir. Çin'in ayrıcalığı Kırgızistan'a duyduğu enerji yol hammadde ihtiyacından ötürü sarf ettiği maddi yardımlar, ikili anlaşmalar ve özenilen diplomatik ilişkiler yoluyla kaynaklanmaktadır. DTÖ'ne ilk üye kabul edilen OA devleti olan Kırgızistan ile Türkiye ticari ilişkileri sürdürülebilirliğini korumak koşuluyla yapılması planlanan Asya açılımıyla ulaştırma ve taşıma koşullarının iyileştirilmesi yanında gümrük işlemlerindeki kayıt dışılığın azaltılması (T.C Ticaret Bakanlığı, 2020b) önemli iyileştirmeleri ve ticaret hacminin artmasını sağlayacaktır. 1991 den bu yana iki ülke arasında devam eden anlaşma ve protokoller sürdürülmektedir her yıl Türkiye ile yaptığı ticaret sonunda pay açığı veren Kırgızistan için kendisinden daha güçlü devletlerle ticarete verdiği açıklarla kıyaslandığında (Çin) Türkiye'nin karşılıklı ürünlerin satışı bağlamında daha avantajlı bir devlet olduğunu önemsemeli ve bu yönde çabalaması gerektiğini öngörmelidir. Türkiye Kırgızistan ithalatının yaklaşık %8'lik payının elinde bulundurmaktadır fakat bu payın Türkiye'nin Kırgızistan pazarına satabileceği dünya pazarıyla rekabet etmesi gerekli ürünlerle artırılması mümkündür.

1.3.3. Rusya Federasyonu

Genel Bilgiler

Yüzölçümü: 17 milyon kilometre kare

Nüfus: 142,320 milyon

Ortalama Ömür: 72 yıl

Dini İnançlar: Rus Ortodoks %15-20, Müslüman %10-15, Diğer Hristiyan %2

Etnik Yapı: Rus %77,7, Tatar %3,7, Ukraynalı %1,4

Ekonomik Göstergeler

Kişi Başına GSYİH: 27.044 dolar

En çok ihracat yaptığı ülkeler: Çin %14, Hollanda %10, Beyaz Rusya %5, Almanya %5

En çok ithalat yaptığı ülkeler: Çin %20, Almanya %13, Beyaz Rusya %6

En çok ithal ettiği ürünler: Arabalar ve araç parçaları, paketlenmiş ilaçlar, yayın ekipmanları

En çok ihraç ettiği ürünler: Ham petrol, rafine edilmiş petrol, doğal gaz

Türkiye ile Ekonomik İlişkileri: Türkiye ile olan coğrafi yakınlık ve karşılıklı ihtiyaçların cevap verilebilirliği sonucu oldukça gelişkindir ve yaklaşık olarak Rusya ihracatının %4 ünü oluşturan Türkiye ülke ithalatını %1,5 ini oluşturmakta anlaşılacağı üzere ikili ticari ilişkilerde pay açığı vermektedir. Türkiye Rusya karşısında enerji ithalatçısı konumundayken Rusya Türkiye karşısında taze meyve sebze ve aksen parçaları satın alıcısı konumundadır. Türkiye ŞİÖ devletleri arasında en fazla ticari alışverişi Rusya ile yapmakla birlikte gerekli durumlarda stratejik ortaklıklarda kurabilmektedir iki ülke arasında kurulan ortaklıklar sonucunda Asya açılımı ile yapılması planlanan projeler Rusya ve Türkiye arasında ŞİÖ ülkeleri içinde daha güçlü ve stratejik önem taşıyacağı hiç kuşkusuz açıkça görülmektedir. Türkiye denizlere kıyısı olan veya olmayan ŞİÖ ülkeleri için değerlendirilmesi gereken bir pazar olup en önemli özelliği olan stratejik konumu dolayısıyla transit yol vurgusunun önemsenmesi kritik bir değer taşımaktadır. Nitekim tüm Asya toprakları ile kurulacak olan demiryolu karayolu bağlantıları Türkiye'nin deniz ve karayollarını canlandırırken ŞİÖ ülkelerine ticaret hacmini genişletme olanağı sağlamaktadır.

1.3.4. Kazakistan Cumhuriyeti

Genel Bilgiler

Yüzölçümü: 2,724 milyon kilometre kare

Nüfus: 19,245 milyon

Ortalama Ömür: 72 yıl

Dini İnançlar: Müslüman %70,2, Hıristiyan %26,2, Ateist %2,8

Etnik Yapı: Kazak %68, Rus %19,3, Özbek %3,2, Ukraynalı %1,5

Ekonomik Göstergeler

Kişi Başına GSYH: 26.351 dolar

En çok ihracat yaptığı ülkeler: Çin %13, İtalya %12, Rusya %10

En çok ithalat yaptığı ülkeler: Rusya %34, Çin %24

En çok ithal ettiği ürünler: Paketlenmiş ilaçlar, doğal gaz, arabalar, yayın ekipmanları, uçaklar

En çok ihraç ettiği ürünler: Ham petrol, doğal gaz, bakır, demir alaşımları, radyoaktif kimyasallar

Türkiye ile Ekonomik İlişkileri: Kazakistan, ŞİÖ devletleri arasında stratejik ortaklıkları olan Çin ve Rusya ile en büyük ihracatı yaparken, diğer ŞİÖ devletleri Özbekistan, Hindistan, Kırgızistan, Tacikistan şeklinde sıralanmış, Türkiye ise %3,7 ihracat değeri ile 7. sırayı tutabilmiştir. Türkiye kıymetli metaller, mücevher, halı, elektrik ve aksamaları, otomobil ve konfeksiyon ihraç ederken, Kazakistan demir alaşımları, petrol gazları ve hububat-baklagil ihracatı yapmaktadır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2020b). Ülkemiz son yıllarda Kazakistan ile yaptığı dış ticaretinde pay açığı vermektedir. Kazakistan'ın en çok

ithalat yaptığı ülkeler Rusya (açık ara), Çin, Almanya şeklinde sıralanırken, ŞİÖ devletleri Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan, Hindistan şeklinde sıralanmaktadır. Türkiye ise %2,5 ithalat değeri ile Kazakistan dış ticaretinde 6. sırada bulunmaktadır. Türkiye tarafından değerlendirildiğinde Kazakistan ihracat yaptığımız ülkeler arasında 51. sırada bulunmaktadır. Bu yönüyle değerlendirildiğinde Türkiye Kazakistan için önemli bir pazar haline gelmektedir. Ülkeler arası etkileşimin ve ortaklığın azlığı soydaşlıktan ileriye geçememiş olmakla, daha sıkı olmayı gerektiren koşulları vurgulamaktadır. Asya açılımının ticari ilişkiler açısından atak yapması gereken en önemli ülkelerden birisi Kazakistan'dır.

1.3.5. Özbekistan Cumhuriyeti

Genel Bilgiler

Yüzölçümü: 447,400 bin kilometre kare

Nüfus: 30,842 milyon

Ortalama Ömür: 71 yıl

Dini İnançlar: Müslüman %88, Doğu Ortodoks %9, diğer %3

Etnik Yapı: Özbek %83,8, Tacik %4,8, Kazak %2,5

Ekonomik Göstergeler

Kişi Başına GSYH: 6.999 dolar

En çok ihracat yaptığı ülkeler: İsviçre %19, İngiltere %17, Rusya %15, Çin %14

En çok ithalat yaptığı ülkeler: Çin %23, Rusya %18, Güney Kore %11, Kazakistan %9

En çok ithal ettiği ürünler: Arabalar ve araç parçaları, paketlenmiş ilaçlar, rafine edilmiş petrol.

En çok ihraç ettiği ürünler: Altın, doğal gaz, pamuk elyafları, bakır.

Türkiye ile Ekonomik İlişkileri: Türkiye Özbekistan ihracatında %10'luk bir paya sahipken, ithalatında %6'lık küçümsenemeyecek bir paya sahiptir. Diğer taraftan Özbekistan Türkiye ihracatında %0.41 paya sahip ve ithalatında %0.38'lik paya sahiptir (Observatory of Economic Complexity [OEC], 2020). İstatistiklerin gösterdiği bilgiler dahilinde Türkiye'nin Özbekistan dış ticaretine yansımaları önemli oranları göstermektedir. Son yıllarla birlikte 2 ülke arasında gerçekleştirilen ithalat ihracat oranları artarak ilerlemekte olup, dış ticaret açığı vermediğimiz ülkeler arasına girmiştir. Devam eden ikili anlaşmalar ve protokoller ülkenin ticari yararlarına sürdürülmektedir. Özbekistan'ın yabancı yatırımcıları ülkesine çekmek istediği şu günlerde zaten hali hazırda inşaat sektöründeki dış yatırımlarımıza karşılık çeşitli sektörlerdeki yatırım olanakları değerlendirilmeli, uygun bulunan proje ve kapsamlara öncelik verilmeli, el çabukluğuyla yatırımlar yapılmalıdır. Planlanan Asya açılımını bu yönüyle Özbekistan Türkiye ilişkileri anlamında ağır katkı sağlayacak olması da göz ardı edilmemelidir.

1.3.6. Tacikistan Cumhuriyeti

Genel Bilgiler

Yüzölçümü: 144,100 bin kilometre kare

Nüfus: 8,990 milyon

Ortalama Ömür: 69 yıl

Dini İnançlar: Müslüman %98, Diğer %2

Etnik Yapı: Tacik %84,3, Özbek %13,8

Ekonomik Göstergeler

Kişi Başına GSYH: 3.380 dolar

En çok ihracat yaptığı ülkeler: Türkiye %24, İsviçre %22, Özbekistan %16

En çok ithalat yaptığı ülkeler: Çin %40, Rusya %38, Kazakistan %19

En çok ithal ettiği ürünler: Rafine edilmiş petrol, buğday, doğal gaz.

En çok ihraç ettiği ürünler: Altın, alüminyum, pamuk.

Türkiye ile Ekonomik İlişkileri: Ülkenin mevcut ekonomik durumu ve boyunu aşan dış borcu kapsamında ülke komşu devletlere bağımlı halde bulunmaktadır. Türkiye çerçevesinden ekonomik boyutu değerlendirildiğinde ise dış ticaret payı çok küçük oranlarda bulunan Tacikistan faydalı bir partner görüntüsü vermemektedir.

1.3.6. Hindistan Cumhuriyeti

Genel Bilgiler

Yüzölçümü: 3,287 milyon kilometre kare

Nüfus: 1,339 milyar

Ortalama Ömür: 70 yıl

Dini İnançlar: Hindu %79,8, Müslüman %14,2, Hristiyan %2,3

Etnik Yapı: Hindistan-Aryan %72, Dravidiyen %25, Mongoloid ve diğer %3

Ekonomik Göstergeler

Kişi Başına GSYH: 6.700 dolar

En çok ihracat yaptığı ülkeler: ABD %17, Birleşik Arap Emirlikleri %9, Çin %5

En çok ithalat yaptığı ülkeler: Çin %15, ABD %7, Birleşik Arap Emirlikleri %6

En çok ithal ettiği ürünler: Ham petrol, altın, kömür, elmas.

En çok ihraç ettiği ürünler: Rafine petrol, elmas, paketlenmiş ilaçlar.

Türkiye ile Ekonomik İlişkileri: Türkiye ihracat yaptığı ülkeler arasında %2'lik ortalama bir paya sahiptir. Bunun yanında ithalatında ufak bir pay taşımaktadır. Diğer yandan Türkiye açısından değerlendirildiğinde Hindistan %3'lük bir ithalat oranına sahipken, ihracat anlamında küçük bir payı temsil etmektedir (OEC, 2020). Yükselen ithalat ihracat oranlarına rağmen ülkemiz dış ticaret açığı verdiği ülkelerden birisi de Hindistan'dır. Maden taşları, demir ve çeşitleri, makine aksamaları ihraç ettiğimiz ürünlerdir. Hindistan nüfusu itibari ile satın alma gücü bulunan bir ülkedir (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2020a). Bunun yanında, Türkiye potansiyel ihracat sektörlerine yönelebilir. Örneğin tarımsal ve gıda ürünleri, mobilya, tekstil, inşaat malzemeleri gibi dallarda ülke yatırımcılarını yönlendirebilir. Sanayicileri de ihracat konusunda teşvik edici olabilir. Dünyada sert esen Hindistan rüzgarları, Türkiye'ye meltem misali uğramış bulunmaktadır. Asya açılımı kapsamında bölgeye sağlanacak özel sektörün kapasitesi artırılarak, ayrıca akademik anlamda ilişkilerin geliştirilebileceği önemli bir ŞİÖ ülkesidir.

1.3.7. Pakistan İslam Cumhuriyeti

Genel Bilgiler

Yüzölçümü: 796,095 bin kilometre kare

Nüfus: 238,181 milyon

Ortalama Ömür: 69 yıl

Dini İnançlar: Müslüman %96,4, diğer (Hristiyan ve Hindu dahil) %3,6

Etnik Yapı: Pencap %44,7, Peştun %15,4, Sindi %14,1

Ekonomik Göstergeler

Kişi Başına GSYH: 4.690 dolar

En çok ihracat yaptığı ülkeler: ABD %14, Çin %8, Almanya %7

En çok ithalat yaptığı ülkeler: Çin %28, Birleşik Arap Emirlikleri %11, ABD %5

En çok ithal ettiği ürünler: Rafine edilmiş petrol, ham petrol, doğal gaz.

En çok ihraç ettiği ürünler: Tekstil, giyim ve konfeksiyon, pirinç.

Türkiye ile Ekonomik İlişkileri: Dışa bağımlı bulunan Pakistan ekonomisi uluslararası ve bölgesel yardım kredilerini kabul etmektedir. Türkiye'nin Pakistan'ın dış ticaretindeki konumu ise oldukça düşük oranlara tekâmül etmekte, aynı konumu Pakistan Türkiye dış ticaretinde sürdürmektedir. İki ülke arasında taşımacılıktaki olumsuzluklar farklı gümrük uygulamaları ticari ilişkileri zedeleyerek zarar

vermektedir. Ancak inşaat, enerji, altyapı telekomünikasyon sektörlerinde potansiyel iş birliği olanakları değerlendirilerek, Pakistan'a olan ilgi artırılmalıdır.

2. Türk Dış Ticaretinin Bölgesel Görünümü

Küreselleşme ve bölgeselleşme sürecinin sonuçlarından Türk dış ticareti de etkilenmiş olup genel niteliği itibari ile batılı bir görünüm arz etmektedir. TÜİK in 2019 verilerine bakıldığında Türk dış ticaretinin ihracat yapılan ülkeleri arasında Almanya, İngiltere, İtalya gibi AB ülkeleri ilk sırada yer almaktadır. İthalatta ise Rusya ve Çin ilk sırada olmakla birlikte Almanya gibi bazı AB ülkeleri önemini korumaktadır. Türkiye'nin komşuları ve yakın coğrafi bölgesi dikkate alındığında ise dış ticarete Irak, İran, Birleşik Arap Emirlikleri ön sıralarda yer almaktadır. Dünya dış ticaretinde %0,86 gibi bir paya sahip olan Türk dış ticareti bu oran ile gelişmekte olan ülkelere özgü bir nitelik arz etmektedir.

Tablo 2. Türkiye'nin Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret Miktarları

Ülke Grupları	İthalat Miktarı (\$)	İhracat Miktarı (\$)
Avrupa Birliği 27	73.366.674.374	72.847.018.856
Kuzey Amerika	14.358.599.026	9.576.338.798
Güney Amerika	7.774.819.033	1.771.980.114
Yakın ve Orta Doğu	17.858.423.071	29.456.785.902
Orta Asya	2.775.545.113	2.668.062.511
Diğer Asya (Pakistan-Hindistan-Çin-Tayvan-Hong Kong)	30.351.123.767	5.562.352.548

*TÜİK 2019 verilerine dayandırılarak oluşturulmuştur.

Türkiye'nin ihracatında Asya bölgesi (yakın ve Ortadoğu %18,6, diğer Asya %7,3) yüzdelik dilimde 25,9 gibi çeyrek bir paya sahip bulunmaktadır (TÜİK, 2020). İthalatta ise Asya Türkiye için (yakın ve Orta doğu %7,6, diğer Asya %22,5) %30,1'lik gibi oldukça hatırı sayılır bir paya sahip olduğu görülmektedir.

Türkiye için en büyük ithalat-ihracat payına sahip ülke gruplarından olan AB'nin yanı sıra Türk cumhuriyetleri ithalat değerleri geçmiş yıllara nazaran %22'lik değişim kapsamında rakamlar artış göstermiştir. İhracat kapsamında ise %18,6'lık bir değişim söz konusu olup rakamlar azalış çizgisinde değil artış çizgisinde ilerlemektedir.

Türk dış ticaretinin dünyadaki farklı bölgelere göre dağılımı dikkate alındığında bugüne kadar yapılmış olan serbest ticaret anlaşmalarının etkili olduğu söylenebilir. Serbest ticaret anlaşmasının geçerli olduğu ülkeler genel manada Avrupa ve balkan, doğu Avrupa ülkelerini kapsarken Asya ülkeleriyle herhangi bir serbest bölge anlaşması bulunmamaktadır.⁸

Rusya Türkiye'nin enerji ithalatında birinci sıradaki konumunu hali hazırda sürdürürken Türkiye, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile dış ticaretinde ihracat kapasitesini artırmaya çalışmaktadır. BDT

⁸ Türkiye'nin serbest ticaret anlaşmaları konusundaki çabaları devam etmektedir. Bu çerçevede Asya ülkeleri ile yeni STA gerçekleştirilmesi mümkün görülmektedir. Devam eden görüşmeler arasında Endonezya, Japonya, Pakistan gibi ülkeler bulunmaktadır. Buna karşın Türkiye'nin de içinde bulunduğu G-20 ülkelerinde ŞİÖ kapsamında Çin, Endonezya, Hindistan ve Rusya bulunurken Türk cumhuriyetleri bulunmamaktadır.

ülkeleri ve Türk cumhuriyetleri ile yapılan toplam ihracat 2019 TÜİK verilerine göre 16,208 milyon dolar gibi cüzi bir miktarı barındırmaktadır. Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı 10 ülke arasında ŞİÖ devletlerinin hiçbiri bulunmazken en fazla ithalat yaptığı 10 ülke arasında Rusya, Çin ve Hindistan bulunmaktadır. Rusya ithalat oranının %11,0 Çin %9,1 ve Hindistan ise %3,2 paylarına sahiptir.

Tablo 3. Türkiye'nin ŞİÖ Ülkelerine Yaptığı Dış Ticaret Miktarları

Ülkeler	İthalat (\$)	İhracat (\$)
Çin	22.485.817.501	3.978.733.748
Rusya	21.989.573.934	3.399.662.315
Hindistan	7.534.558.003	1.121.411.888
Kazakistan	1.470.256.504	695.265.278
Özbekistan	795.545.065	951.457.612
Pakistan	330.748.263	462.206.912
Kırgızistan	47.342.116	377.072.881
Tacikistan	201.406.474	177.097.715

*TÜİK 2019 verilerine dayanarak derlenmiştir.

ŞİÖ ülkelerine Türkiye'nin ihraç ettiği ürünler şu şekilde sıralanabilir; çelik, toprak-çimento-seramik-cam, demir-demir dışı metaller, deri-deri mamulleri, diğer sanayi ürünleri, elektrik-elektronik, fındık ve mamulleri, halı, hazır giyim ve konfeksiyon, hububat-bakliyat, yağlı tohumlar ve mamulleri, iklimlendirme sanayii, kimyevi maddeler ve mamulleri, kuru meyve mamulleri, madencilik ürünleri, makine ve aksamları, meyve-sebze mamulleri, mobilya kağıt orman ürünleri, mücevher, otomotiv endüstri, su ürünleri ve hayvansal mamuller, tekstil ve hammaddeleri, yaş meyve-sebze sektörleridir.

Türkiye'nin 2019 yılı ihracatını sektörlere göre dağılımı şu şekildedir; %76,6 sanayii, %13 tarım, %2,4 madencilik sektörel dağılımıdır. Türkiye'nin en çok ithal ettiği ürünler ise mineral yakıtlar, mineral yağlar, kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, demir ve çelik, elektrikli makina ve cihazlar, motorlu kara taşıtları, plastikler ve mamulleri, hava taşıtları, uzay taşıtları ve bunların aksam ve parçalar, organik kimyasal ürünler, eczacılık ürünleridir.

2.1. Türkiye'nin Şanghay İşbirliği Örgütsel Alanı İle Dış Ticaret Hacmini Etkileyen Faktörler

Türkiye 1980'den itibaren serbest piyasa içinde ihracatı artırmak yoluyla kalkınma stratejisini benimsemiş, günümüz itibarıyla dünyanın 17. Büyük ekonomisidir. İhracatında otomotiv, petrokimya, elektronik sanayi, tekstil, gıda ve tarım ürünleri ön sıralarda yer alırken ithalattaki en önemli pay petrol ve doğalgaz gibi enerji hammaddelerinden oluşmaktadır. 2013 yılı itibarıyla Şanghay İşbirliği Örgütü'nün diyalog ortağı olmak suretiyle bölgedeki üye ülkelerle yakın ilişkiler geliştirmek amacıyla adım atmıştır. Bununla birlikte, Türkiye'nin ŞİÖ üyesi devletler ile gerçekleştirdiği dış ticaret hacimlerinden hareketle olumlu ve olumsuz bazı faktörlerden söz edilebilir.

2.1.1. Olumlu Faktörler

Türkiye'nin ŞİÖ örgütsel alanı ile geliştirdiği dış ticaret ilişkilerinde olumsuz faktörlerin yanı sıra birçok olumlu faktöründe bulunduğu inkâr edilmemelidir. Öncelikle ülke yararını derinden koruyan bölgesel alan bazı üye devletleriyle bulunan soydaşlık ve dindaşlık kardeşliği köklerini birbirine derinden bağlarken iş birliği kurma konusunda da istekliliği artırmaktadır. Orta Asya devletleri ile hem ırksal hem de dinsel açıdan ortaklıklar bulunurken ortak dil, kültür, tarih kavramları önemini

hissetirmekte Müslüman dünyasının önde gelen ülkesinden olan Türkiye liderlik ve öncülük rolünü üstlenmekte kararlı duruşuyla örgüt içi soydaşları yüreklendirmekte ve yıllardır kurulması istenen yakın dış ilişkiler diplomasisine ivme kazandırmaktadır. Orta Asya devletleri ile süre gelen yapıcı ilişkiler ticari, siyasi ve kültürel anlamda sağlamlaşarak ilerlemekte ayrıca gelişen ilişkiler her anlamda ülkelerin yararına süregelmektedir. Mevcut olumlu faktör ise dış ticaretin yanında bölge üzerindeki siyasi ve kültürel ağırlığın da güçlendirerek öncülük rolünün pekiştirilmesini kolaylaştırılmasıdır.

Bir diğer önemli pozitif faktör ise Türkiye'nin bulunduğu stratejik konumu dolayısıyla planlanan projeler ve yatırımlar için kilit noktanın getirmiş olduğu ehemmiyettir. Türkiye sadece kıtaları birbirine bağlayan yarımada olarak düşünülmemeli hem siyasi hem ticari hem de kültürel anlamdaki köprü konumu akıllarda tutulmalıdır. Aynı anda hem Asyalı hem Avrupalı olmayı becerebilmiş Türk toplumu taşımış olduğu maddi değerlerin yanında daha güçlü manevi kabiliyetleri bünyesinde barındırarak ŞİÖ toplumu için de birçok avantajı beraberinde getirmektedir.

Türkiye dünyanın tampon bölgelerinden birisidir ve siyasi refahı bölge refahı için son derece önemlidir. Karakterinin getirmiş olduğu diyalog ortaklığı rolünü dünyanın her bölgesi her ülkesi için sergilemiş ve siyasi-ticari-kültürel köprü konumu çekiciliğini artırmıştır. Sıkça bahsedilen "İpekyolu" projesi için Türkiye kilit konumda bulunurken ŞİÖ içerisindeki en güçlü devlet olan Çin için de mühim stratejik ortaklık kurulması gereken ülke konumuna yükselerek pazarlık yapma gücünü artırmaktadır. Aksi takdirde Çin bir anlamda rakibi olan Rusya'ya bağlı kalacak ve gerçekleştirmek istediği maksimum egemen güç etkisini riske atmış olacaktır. Bir diğer taraftan Rusya enerji koridoru olarak Avrupa ihracatında Türkiye kara ve deniz hatlarını kullanarak var olan stratejik ortaklık ilişkilerini ülkenin stratejik konumu avantajıyla sürdürme gelmektedir. Sergilenen ticari ilişkiler, transit projeler, enerji koridorları gibi ülkelerin dış diplomasi alanında bel kemiğini oluşturan faktörlerin tamamını içerirken olumluluğun ilgisi kanıtlanmaktadır.

Bahsedilen tüm bu etkilerin devamında ise Brzezinski'nin (1998) dillendirdiği Türkiye'nin önemli jeostratejik oyuncu rolünün çekiciliği ülke adına müspet bir etki yaratmaktadır. Aslına bakıldığında Türkiye coğrafi stratejik konumu ile jeostratejik bir karakter kazanmakta bunun yanında uluslararası arenada aranan bir müttefik değerini kazanmaktadır. Bu durum ŞİÖ ülkeleri için de aynen geçerli olmakla birlikte, Türkiye'nin ŞİÖ'ye üyeliğine sıcak bakan iki omurga (Çin ve Rusya) bulunmaktadır. Böyle değerlendirildiğinde küresel anlamda güç tarafı olan iki devlet Çin ve Rusya Türkiye'nin mevcut konumunun farkında olarak akıllıca politikalar izlemekte ülke çıkarlarını koruyacak şekilde Türkiye'nin müttefikliğine cevap vermektedirler. Bu anlamda hem Orta Asya devletleri hem Güney Asya ülkeleri ve iki omurga olan Rusya-Çin, Türkiye ile kurulan ticari ilişkileri her geçen gün artırmakta olup ülkeler arası diplomasi gelişmesi adına çalışmalar başlatılmış ve sürdürülerek ilerletilmektedir. Türkiye ise "Asya Açılımı" devlet ajandasıyla tercih ettiği çok yönlü diplomasi politikası sonucu devlet çıkarları gözetme faktörünü üst düzeylere taşıyarak mevcut jeostratejik konumunu yukarılara taşımayı başaracaktır.

Sarf edilen satırlar olumlu faktörleri daha az etkili olma yanılısamasını önlemek için dikkatle oluşturulmuştur. Zira sıralanan olumlu faktörlerin etkisi daha çok manevi boyutlarda karşımızda görünse de bir ülkenin sahip olduğu en büyük avantajın mevcut coğrafi konumu olduğu hatırlanmalı ve

Türkiye'nin şansının yaver gittiği bu önemin ülkenin her alanda söz sahibi olma yeterliliğini vurgulayarak uluslararası anlamda iş birliği kurulması gereken devletlerden birisi olma özelliğini taşımasına sebep olmaktadır. Manevi faktörlerin etkisi maddi oluşumların kaynağıdır ve bunun sonucunda ülkeler arası etkileşimler oluşarak ticari-siyasi ve kültürel yakınlaşmalar kurulmaktadır. ŞİÖ devletleri ile kurulacak olan ilişkiler adına süre gelen hiçbir düşmanlık veya olumsuzluk bulunmazken yapılan Asya açılımı sayesinde mevcut ticari ve siyasi ilişkiler bahsedilen pozitif faktörlerin etkisiyle gelişimini hızlandırması tahmin edilmektedir.

2.1.2.Olumsuz Faktörler

Türkiye Şangay İşbirliği örgütsel alanıyla ilişkilendirilen Asya açılımı kapsamında mevcut üyeler içerisinde dünyanın önde gelen G20 ülkeleri arasında olmakla beraber Hindistan, Çin, Rusya gibi güçlü ekonomilerle dış ticari ilişkileri yürütmektedir. ŞİÖ örgütsel alanı ile yıllık ihracat rakamları %5,23'lük bir payı barındırırken, ithalat rakamları yaklaşık dört katı büyüklüğünde %22'lik bir miktarı barındırmaktadır. Üye devletler içerisinde en büyük miktarı Çin (%13) ve Rusya (%82) korumakta Hindistan da %4'lük bir payla takipte bulunmaktadır. Türkiye'nin ŞİÖ karşısında kurmak istediği hacimce büyük dış ticaret ilişkilerini etkileyen en olumsuz faktör hedef pazar Orta Asya devletleri ile yapacağı ticari faaliyetlerin karşısında bulunan dünyanın en güçlü ikinci ekonomisi Çin pazarının bulunmasıdır. Bunun yanında Rusya ve Hindistan'ın ekonomik gücü de göz ardı edilmemelidir. Bölge ülkeleri arasında 2019 yılı ithalat rakamlarına bakıldığında Rusya %11, Çin %9,3 ve Hindistan %3,2 orana sahip en fazla ithalat yapılan 10 ülke arasındadır. Bunun yanında en fazla ihracat yapılan 10 ülke içinde ŞİÖ devletleri bulunmamaktadır. Bölge ülkeleri arasındaki komşuluk ilişkileri nedeniyle maliyet avantajına sahip Çin'in buna ilave olarak transit yolların yakınlığı sayesinde taşıma maliyetlerini daha da düşürmektedir. Bu durum, Türkiye'nin hedeflenen ihracat rakamlarını olumsuz etkileyerek yeni çözümler üretmesini zorunlu hale getirmektedir.

Sonuç olarak ŞİÖ örgütsel alanının Türkiye açısından ortaya koyduğu en önemli risk, dünya devi Çin ile karşı karşıya kalınan rekabet ortamıdır.

Dış ticaret hacmini etkileyen bir diğer negatif faktör ise ihracatın ana değeri olan lojistik kavramının gerekli şekilde önemsenmemesi sonucunda ortaya çıkan transit ulaşım yolu yetersizliğinden etkilenmesidir. Türkiye mevcut demir yolları ile Gürcistan ve İran üzerinden Asya'ya ulaşabilmektedir. Asya'nın engebeli coğrafi yapısı, üzerinde bulunan devletlere yüksek taşıma maliyeti olarak yansımıştır. Bu durum, bölgede ulaştırma sektörünün geri kalmasına neden olmuş ve lojistik sektörü fazla gelişmemiştir. Bunun yanında deniz taşımacılığında yoksun olması Asya ticaretini olumsuz etkilemektedir. Bu tür sorunların aşılması amacıyla Türkiye, demiryolu ve karayolu bağlantılarından oluşan "orta koridor" projesi yoluyla Gürcistan, Azerbaycan ve Hazar geçişini kullanarak Orta Asya ülkelerine, oradan da Çin'e ulaşmayı hedeflemektedir. Geliştirilen bu proje "bir kuşak bir yol" projesinin uzantısı olup mevcut ticari hacmi %100 etkileyerek güvenilir bir ticari kapı aralayacaktır.

Türkiye'nin ithal ettiği ürünlerin büyük çoğunluğu %73'ünün ara mallar (yarı işlenmiş sanayi ürünleri) oluşturmaktadır. Bu durumun önüne geçmek amacıyla bakanlıklar bünyesinde çalışmalar yapılmakla birlikte hedef pazar belirleme ve yatırım araştırmaları konusunda yetersizlikler söz

konusudur. Son yıllarda Türkiye ticaret merkezi aracılığıyla hedef pazar araştırmaları yapımın büyük ticaret hacmine sahip ülkelerinin gerisinde kalmış (Çin, Rusya, Japonya), bölgede daha elverişli ama kısmen küçük ekonomiler (OA devletleri, Pakistan) üzerine çalışmalar geliştirilmemektedir. Oluşan bu verisel anlamdaki yetersizlik sonucunda hedeflenen ihracat rakamları pazar bilgisizliği nedeniyle artışa geçemeyerek gelişme sağlamakta zorlanmaktadır. Bunun sonucunda Türkiye ŞİÖ ülkeleri ile ihracattan daha çok Çin ve Rusya ağırlıklı ithalat bağı kurarak dış ticaret dengelerinin sağlanamadığı bir tablo oluşturmaktadır.

Hedef pazarların yeniden tespit edilmesi adına mevcut araştırma kapasitesi artırılarak dış ticaret açığının kapatılması ilk hedeflerden birisi olmalıdır. Bu menfi faktör bir başka olumsuzluk yaratmakta olup yapılan ithalat-ihracat sonucunda arz talep dengesinin sağlanamaması durumunu oluşturmaktadır. Örneğin Çin'in en çok ithal ettiği makine sanayi ve tekstil sektöründe Türkiye avantajlı konumda bulunurken kapsamlı bir pazar araştırması sonucu sağlam lojistik desteği ile deniz taşımacılığı aktif Türkiye pazar potansiyelini ucuz ve kaliteli sunabilmenin yolları keşfedilerek mevcut olumsuz faktörler asgari düzeye indirilebilir.

D. YENİDEN ASYA AÇILIMININ YAPILABİLİRLİĞİ

Yeniden Asya açılımı stratejik bir köprü konumundaki Türkiye'ye Batı'da Avrupa Birliği, Doğu'da Şanghay İşbirliği Örgütü arasında geniş bir fırsatlar ve riskler alanı sunmaktadır. Dış ticaretinin yarısını gerçekleştirdiği ve Gümrük Birliği uygulamasıyla bütünleşme sürecine dâhil olduğu Avrupa Birliği, Türkiye'nin kalkınma sürecinin önemli bir ayağını oluşturmaktadır. Henüz gözlemcisi olduğu Şangay İşbirliği Örgütü'nün büyüme potansiyeli olmakla birlikte, hatırı sayılır nüfusu, coğrafyası ve ekonomisiyle sunacağı artılar, Batı dünyasında olduğu kadar sistemli ve net değerlidir. Türkiye'nin yeniden Asya açılımının somut sonuçları, sürece bağlı olarak ortaya çıkacaktır.⁹

Planlanan Asya açılımı, bölgesel aktörlerin stratejik konumları dikkate alındığında Türkiye'nin ulusal hedeflerinin bir bütün olarak Asya menfaatleriyle örtüşmesini zorunlu kılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında ise Türkiye'nin atacağı adımlar uzun soluklu, stratejileri sürekli olan, güçlenen Asya dünyasının bir parçası olmalıdır. Bölgeye yapılan ihracat oranlarını artıracak yeni çözümler ve teşvikler geliştirilmesi, dış ticaretin yönünün Türkiye lehine çevrilmesi bakımından önemlidir. Asya devletleriyle soydaşlık, din kardeşliği ve tarihi birikim kapsamındaki bağların sağlamlaştırılması, bölgedeki fırsatların yakalanması bakımından Türkiye'nin elini güçlendirmekle kalmayıp aynı zamanda küresel anlamda Türkiye'nin kimliğini daha da zenginleştirecektir.

Asya açılımı Türkiye'yi, diyalog ortağı olduğu Şanghay İşbirliği Örgütü'ne bir adım daha yaklaştırması bakımından önemlidir. Bölgenin iki büyük aktörü Rusya ve Çin'le Türkiye'nin ortak menfaatler potasında buluşması, örgütsel bir çatı altında yer almalarının zeminini oluşturacaktır. Türkiye yıllardır üstlenmiş olduğu arabulucu ve uzlaşmacı diyalog ortağı rolünü bu açılımla güçlendirecektir. Asya açılımı sayesinde ayrıca önem verilmesi gereken Orta Asya cumhuriyetleri ile kurulacak olan her etkileşim ve iletişimin Türkiye'nin ortaklıklar geliştirmesine katkı sağlayacaktır.

⁹ Ayrıca Batı ve Doğu dünyası arasında tercih edilen bir partner durumuna geçerek siyasi ağırlığı artıracak ve pazarlık gücü (Anka Enstitüsü, 2019) artacaktır.

Diğer yandan Pakistan ile Türkiye arasında tarihi boyutta süre gelen kardeşlik bağı da mevcut ticaret hacminin artırılması için önemli bir araçtır.

Çin ve Hindistan gibi ekonomik devlerin karşısında Türkiye'nin dış ticaret açığını kısa vadede kapatması ihtimal dahilinde görünmemekle birlikte, ithalatçı zayıf devletlerin pazarında daha fazla pay alarak dış ticaret hacmini artırma potansiyeli bulunmaktadır. Ekonomik anlamda sıcak ilişkiler kurma yolunda ilerlerken siyasi anlamda herhangi bir yaptırım uygulamamaya dikkat etmeli, sempatik ılımlı yaklaşımçı siyasi tavrını sürdürmeye devam etmeli ve bölge ülkelerine meydan okuyacak söylemlerden ve tavırlardan kaçınmalıdır. Aksi takdirde Rusya ve Çin'e rakip konumuna düşerek, kurmuş olduğu stratejik dengeyi kaybetme riskiyle karşılaşacaktır.

Rusya boyutundan Asya açılımı değerlendirildiğinde ise iki ülke arasında mevcut süre gelen sıcak diplomasi ve ticari ortaklıkların daha da önem kazanarak müttefik olma boyutuna ulaşması mümkün görünmektedir. Oluşan stratejik ortaklığın, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün iç dengesini bozma ihtimali az olmakla beraber, küresel diğer aktörler açısından hoşnutsuzluklara yol açacağı kuşkusuzdur. Bu noktada önem arz eden, Türkiye'nin yapacağı tercihten ziyade kuracağı dengenin hassasiyetidir.

Sonuç

Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte Türkiye, Orta Asya Türk Cumhuriyetleriyle olan bağlarını kültürel, iktisadi ve siyasi temelde güçlendirme yoluna gitmiş, bu şekilde Asya'ya yönelik açılımın çekirdeğini oluşturmuştur. 1990'lardan itibaren ivme kazanmış olan küreselleşme süreciyle Asya ve Uzak Doğu'da yeni aktörlerle birlikte yeni fırsatlar ortaya çıkmış olması, Türkiye'nin de dikkatini Türkistan bölgenin ötesine yaymıştır. Zira Doğrudan Yabancı Yatırımların, sermaye akımlarının ve yeni teknolojilerin çekim merkezi Asya, dünya tüketiminin tedarik merkezine dönüşmüştür.

Asya'nın sadece Şanghay İşbirliği Örgütü üyesi ülkelerden oluşan kısmıyla 50 milyar dolar civarında ithalat, 10 milyar dolar civarında ithalat olmak üzere 60 milyar dolarlık dış ticaret hacmi olan Türkiye, dış ilişkilerini ekonomide olduğu gibi siyasi ve kültürel boyutta geliştirebilecek potansiyele sahiptir. Bu doğrultuda Asya, Türkiye'nin milli menfaatlerini yüceltme hedefleri açısından önemli bir açılım bölgesidir.

Küreselleşmeyle birlikte dünya pazarlarına açılan Çin, Avrupa'ya ulaşmak için tarihi ticaret yollarını canlandırma projelerini hayata geçirmeye çalışmaktadır. Hem Asya hem de Avrupa kültürünün bir parçası Türkiye, Avrupa'dan Asya'ya uzanan ulaşım yollarının uğrak yeridir. Batı'ya uzanan Asya'nın yüzü Türkiye'ye dönüktür ve Türkiye'nin bu gerçeğe stratejilerinde yer vermesi kaçınılmazdır.

Bölgeselleşme ve küreselleşme hareketlerinin hız kesmeden devam ettiği günümüzde Türkiye, sergilediği girişimci siyasetinin gereği olarak birçok bölgesel ve küresel örgüte üyeliğini sürdürmektedir. Bu bağlamda Türkiye ikili yakınlaşma ve anlaşma yöntemlerini kullanarak dış ticaret bağlarını güçlendirebilecek potansiyele sahiptir. Bununla birlikte Asya açılımının çekirdeğini Orta Asya Türk Cumhuriyetleri oluşturmaya devam etmeli, bu zemin sağlamlaştırılarak geri bölgede alan kazanılmalıdır. Nitekim Türkiye'nin 1990'lardan beri bölgedeki girişimleri bu yönde olmuştur. Siyasi anlamda, denge sağlayıcılar arasında bulunarak din kardeşliğini ve soydaşlığı önemseyen laik bir ülke

olarak siyasi gündemin belirleyicileri arasında bulunmaktadır. Kültürel manada ise siyasi çizgisini devam ettirerek dindaşlık ve soydaşlık bağlamında yakınlaşmaları benimsemiş Ortadoğu ve Orta Asya devletleriyle sosyal bağları güçlendirmeye çalışmıştır. Orta Asya Türk devletleri ile ortak bulunan Türk Keneşi topluluğunda yer alarak ortak kültürel ve akademik çalışmalara değer vermiş Uluslararası Türk Akademisi gibi çok değerli sosyal yapılanmalar oluşturmuştur. Kazakistan'da Ahmet Yesevi Üniversitesi, Kırgızistan'da Manas Üniversitesi gibi birçok akademik kurum bu stratejinin ürünüdür. Ayrıca Türkiye, Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine direkt uçuşlar sağlamakta, uydular üzerinden ortak TV yayınları yapmaktadır.

Söz konusu Asya açılımının gerçekleşmesinde önemli bir aşamayı oluşturan Orta Asya ayağında önemli mesafeler kat edilmiş olunduğu ortadadır. Ancak halka genişlediğinde potansiyel fırsatlar geri planlarında birtakım riskleri de barındırmaktadır.

Sosyoekonomik yapıları dikkate alındığında bölge ülkelerine ilişkin, güçlendirmelere dayalı birtakım düzenlemelere ihtiyaç olduğu ortadadır. Bölge içi ve bölge dışı ticaret ve iş birliğinin güçlendirilmesi yapısal sorunların aşılmasını zorunlu kılmaktadır. Sadece Şanghay İşbirliği örgütü üyeleri özelindeki Asya bölgesinde dahi birbirinden farklı çok sayıda siyasi ve iktisadi rejimin söz konusu olması sorunların aşılmasındaki güçlüğü ifade etmektedir.

Bölge ülkelerinin aralarındaki sınır anlaşmazlıkları, etnik ve dini çeşitlilik, Çin ile Pakistan, Rusya ile Hindistan arasındaki yakınlık, Hindistan ve Pakistan ilişkilerine güvenlik arayışları olarak yansımaktadır. Türkiye'nin bölgede olası yaklaşımı bir kısım bölge aktörleri tarafından endişeyle karşılanacaktır. Diğer bir ifadeyle Türkiye Asya pazarına girişte çok boyutlu bir strateji geliştirmek durumundadır. Ayrıca Çin ve Rusya'nın mevcut otoriteleri Türkiye için açılımın yapılabilirliğini kısıtlamaktadır. İki gizli rakip ülkenin çıkarlarıyla çatışmadan bir açılım sergileyebilmek ancak maharetli bir stratejik diplomasiyle mümkündür.

Avrupa Birliği ile Türkiye arasındaki ticari ilişkiler, Asya ülkeleriyle ilişkilere model alınması durumunda Türkiye, AB ülkelerine karşı elde ettiği rekabet avantajını, Asya ülkelerine özellikle de Çin ve Hindistan'a karşı kaybetmektedir.

Sonuç olarak Asya, çok sayıda ülkenin bulunduğu geniş bir coğrafyadır ve Türkiye'nin ulusal menfaatlerini bu ülkelerin tümüyle aynı potada buluşturması kolay değildir. Rusya söz konusu olduğunda Kafkaslar, Çin söz konusu olduğunda Doğu Türkistan, Hindistan söz konusu olduğunda Pakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan söz konusu olduğunda Fergana Vadisi sorunu adeta iç içe geçmiş sorunlar yumağının çözümsüzlüğünü ortaya koymaktadır.

Türkiye'nin genel anlamda Asya açılımı zamanın ruhuna aykırı bir yöneliş değildir ayrıca potansiyel gücü ve Asya gibi geniş coğrafyadaki hedef bölgelerinin isabetli olup olmadığı konusu tartışmalara mahal vermemelidir. İyi tasarlanmış bir Asya açılımı, Türkiye Cumhuriyeti'nin gerçekleştirilebilir hamlelerinden biri olabilir ancak kısa vadede sonuç odaklı olmayıp sürece yayılması gerektiği göz ardı edilmemelidir. Her şeyden önemlisi, Asya açılımı tecrübesi, ileride Türkiye'nin bölgeye yönelik olası girişimlerine yol gösterici katkı sağlayacaktır.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma için etik kurul izni Erciyes Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kurulu'nun 4 Ağustos 2021 tarihli ve 958310 numaralı kararı ile alınmıştır.

Katkı Oranı Beyanı

Makalenin yazarları makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan etmektedirler.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarları aralarında herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedirler.

Kaynakça

- Akıllı, E. (2016). *Türkiye’de ve dünyada dış yardımlar* (1. Basım). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Anadolu Ajansı (2021, Haziran 25). ‘Kuşak ve Yol’ projesi, Çin’in yeni vizyonu ve Türkiye. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/-kusak-ve-yol-projesi-cin-in-yeni-vizyonu-ve-turkiye/960778>
- Anka Enstitüsü (2019, Nisan 9). Gerilim artışı ve beklentiler-3, <http://ankaenstitusu.com/gerilim-artisi-ve-beklentiler-3/>
- Aydın, H. (2019). *Küresel ekonomide modern ipek yolu projesinin doğuşu, Avrupa-Asya (Avrasya) taşıma koridorları* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Brzezinski, Z. (1998). *Büyük satranç tahtası: Amerika’nın önceliği ve bunun jeostratejik gerekleri*. Sabah Kitapları.
- Dünya Bülteni (2021, Ağustos 4). Artık Kazakistan’la stratejik ortağız. <https://www.dunyabulteni.net/asya/artik-kazakistanla-stratejik-ortagiz-h211022.html>
- Faure, G. (2001). Les Mots de l’Asie: essai de terminologie géopolitique, In: Mots, n°66, juillet 2001. *Discours d’Asie : identites et ruptures, Persee*, 8-18
- Larousse (2021, Haziran 25). Asia. <https://www.larousse.fr/encyclopedie/autre-region/Asie/106404>
- Observatory of Economic Complexity [OEC]. (2020, Mart 24). Country Profile. <https://oec.world/tr/profile/country/>
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2018, Mayıs 10). Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ). <https://www.mfa.gov.tr/-sanghai-isbirligi-orgutu.tr.mfa>
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2019a, Mart 25). Sayın bakanımızın Yeniden Asya Çalıştayı hitabı, 26 Aralık 2019. <http://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-yeniden-asya-calistayi-hitabi-26-12-19.tr.mfa>
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2019b, Mart 25). Dışişleri bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu’nun XI. Büyükelçiler Konferansı’nda düzenlediği basın toplantısı, 8 Ağustos 2019, Ankara. http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-mevlut-cavusoglu_nun-on-birinci-buyukelciler-konferansi-basin-toplantisi.tr.mfa
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2019c, Aralık 18). Orta Asya ülkeleri ile ilişkiler. <https://www.mfa.gov.tr/-turkiye-orta-asya-ulkeleri-iliskileri.tr.mfa>
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2020, Nisan 20). 2020 yılına girerken girişimci ve insani dış politikamız. http://www.mfa.gov.tr/site_media/html/2020-yilina-girerken-girisimci-ve-insani-dis-politikamiz.pdf
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2021a, Ağustos 4). Türkiye-Özbekistan ilişkileri. <https://www.mfa.gov.tr/-turkiye-ozbekistan-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa>
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2021b, Ağustos 4). 22-24 Mayıs paragrafı. https://www.mfa.gov.tr/-mayis___.tr.mfa

- T.C. Resmî Gazete (2021, Ağustos 4). Türkiye Cumhuriyeti ile Kazakistan Cumhuriyeti arasında stratejik ortaklık anlaşması. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/10/20101005-1-1.pdf>
- T.C. Ticaret Bakanlığı (2020a, Mart 24). En fazla ithalat yapılan 10 ülke. <https://ticaret.gov.tr/-data/5d63d89d13b8762f7c43a738/6-En%20Fazla%20Ithalat%20Yapilan%2010%20Ulke.pdf>
- T.C. Ticaret Bakanlığı (2020b, Nisan 20). Ekonomik görünüm 2020. <https://ticaret.gov.tr/-data/5e18288613b8761dccc355ce/Ekonomik%20G%C3%B6r%C3%BCn%C3%BCm%20Mart%2020.pdf>
- Tuğtan, M. (2016). Kültürel değişkenlerin dış politikadaki yeri: İsmail Cem ve Ahmet Davutoğlu. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 13(49), 3-24.
- Türk Keneşi (2021, Ağustos 4). Organizasyon tarihçesi. <https://www.turkkon.org/tr/organizasyon-tarihcesi>
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (2021, Haziran 25). Türkistan. <https://islamansiklopedisi.org.tr/turkistan>
- Türkiye İhracatçılar Merkezi (TİM) (2020, Mart 24). İhracat rakamları. <https://tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari>
- Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK] (2020, Mart 24). <http://www.tuik.gov.tr/-Start.do?sessionId=p9nQp7qT6JHpG05Jk1bYWbbx7F2hbtpJzlhKp4G1Jln1rmF52QHpl1607868194>

